

МИКОЛА РУДЕНКО: ДРУГЕ НАРОДЖЕННЯ

*Невільник той,
хто душу не зберіг
і став її двоногою тюрмою.*
Микола Руденко

*19 грудня 2020 року виповнилося 100 років від дня народження
видатного українського письменника, мислителя, філософа, Героя України,
лауреата Національної премії України імені Тараса Шевченка, правозахисника
і громадського діяча, одного із засновників Української Гельсінської Групи
Миколи Даниловича Руденка.*

*З цієї нагоди в Києві відбувся урочистий форум, де виступили його колеги зі спогадами,
літературознавці, правозахисники, науковці.*

Олександр Сугоняко
Народний депутат
України,
Красна Слобода – Київ

Глибоке релігійне переживання, яке відбулося в житті *Миколи Даниловича Руденка*, мало особливі для нього наслідки. Після них у його подібні з'явилася на Землі людина, котра, за його словами, «*тільки зовні нагадувала його попереднього*». Переродження «*вродженого*» марксиста, «*правовірного комуніста*», атеїста у віруючого в Бога, вільного українця знайшло своє завершення в цій головній події його життя, яке він назвав «*другим народженням*». То був 1963 рік. З того часу почалася трансформація штучно введеного зусиллями комуністичної пропаганди «*советского человека*» у вірну Богові, вільну українську людину. Прийняття Верховною Радою УРСР Акту проголошення Незалежності активізувала таке перетворення, воно засвітилося на Майданах, але ще не звершилося. Український народ заблукав, завис у лихолітті епохи постправди з реальною загрозою повного зникнення із Землі. І його може врятувати лише друге народження.

Микола Руденко, легенда ХХ століття, – живий, неймовірно сучасний літературною, філософською, науковою творчістю, всепереможним життєвим досвідом, мудрістю, воскресінням спотвореної богоборчою комуністичною ідеологією свідомості, своїми пророчими передбаченнями, які збулися і збуваються. Як і особистості *Бориса Антоненко-Давидовича*, *Василя Стуса*, *Євгена Сверстюка*, особистість Миколи Руденка своєю життєстверджуючою присутністю в нашому часі дарує Україні та її люду надію.

Ідейний комуніст

Микола Данилович Руденко. Крутий характер. Крутий заміс життя. Вселенська трагедія українського народу ХХ століття була і його особистою людською драмою. Коли Миколі було шість років, загинув батько під час аварії на шахті. Розкуркулення, голодомор, війна і тяжке поранення залишили глибокі тілесні і духовні рани. Вижив. Вижив бойовий офіцер-орденоносець, молодий літератор, вірний *Сталіну* і комуністичній ідеї. Вірний фанатично. Миколу втягло в потік сталінського часу як його ідейного виразника, як того, з кого починалася «*комуністична ера*». Він – продукт комуністичного живорозтинання людської свідомості, з якої вирізано Бога і Євангелію і замінено Сталіним і Маніфестом компартії. Комуністичній пропаганді вдалося витворити з Миколи Руденка так звану «*нову людину*» за сталінськими рецептами. «*Намагаюся вже з позицій сьгоднішніх збагнути себе тогочасного – і мені не вдається... Мабуть, і справді той куточок людської душі, який відведено Богові, більшовикам вдалося заповнити образом Вождя*», – шукав пояснення Микола Руденко свого потрапляння під роковий вплив комуністичної доктрини.

Микола Руденко
(19.12.1920, с. Юр'ївка, Луганська обл. — 1.04.2004, Київ)
український письменник, громадський діяч,
засновник Української Гельсінської Групи, Герой України

Чин «праведника компартії»

У ранньому дитинстві прийшли до нього перші думки про Всесвіт, про сенс людської появи на світ. У дитячій душі жила віра в Бога, якої згодом позбавить радянська школа. Тоді ж Микола почув поклик слова. У сірий час в сірому просторі шахтарського селища другої половини 30-х років йому йшли вірші. Їх друкували в піонерській пресі. Участь у літературному конкурсі 1937-го року для учнів середніх шкіл і технікумів УРСР принесла йому, крім особистого знайомства з наркомом освіти **В. Затонським** та знакової зустрічі з поетом **Л. Первомайським**, ще й першу премію. Після війни демобілізований політпрацівник стає новобранцем літературного процесу. Вир «комуністичної ери» виніс його нагору кар'єрними сходами.

Миколі Руденку немає ще й 30-ти, а він уже очолює партійну організацію Спілки письменників України, він – редактор журналу «Дніпро». Кінець 1949 року. Як секретар партійної організації СПУ Руденко не виконує волю НКВД у сталінській справі проти «космополітів». Не виконує та й годі. Центральний комітет КПУ і керівництво СПУ готує над ним показову розправу за «провали» в партійній і редакційній роботі. На засіданні політбюро ЦК КПУ, яким керував тоді перший секретар ЦК **Мельников**, своїм сміливим, чесним і аргументованим виступом Микола Данилович зірвав ці плани. То була нехарактерна для цих зібрань вільна, невимушена промова вільної людини. Він проявив себе як людина, сильна правдою. Непереможно сильна. Проте за вірність собі довелося заплатити обома посадами. Попереду його чекав «черствий хліб творчості».

Що трапилося, чому партфункціонер ідейного фронту пішов проти системи?

Його вчинок був нетиповим для цього середовища. Бюрократ був небайдужим тільки до своєї кар'єри, прагнув до самозбереження, діяв, керуючись покликом егоїзму, маючи на увазі свої особисті інтереси, вигоди, якими він не хотів жертвувати заради вищих цілей. Здавалось би, і перспективний, молодий секретар парткому СПУ мав би діяти так же. Не діяв.

Чому він пішов «проти рожна», знаючи чим це обернеться для нього? Та на це ще потрібні були сили, ще й які?

Совість Руденка-комуніста і його вчинки

Щоб зрозуміти суть його вчинків, згадаймо, що осердям духовного життя людини є саме серце, з якого безпосередньо виникають устремління, бажання й помисли. Коли людина в такі критичні моменти свого життя віддається під його управління, то вона або проявиться у всьому благородстві свого душевного налаштування, мужністю морального героїзму, або викрие перед нами всю негідність своєї особи. І джерело моральних сил – в цьому осерді. Знання ситуації висвітлюють процес здійснення гідного вчинку. Людині природжені не правила і приписи розуму про моральну дію, але саме прагнення, потяг щирого серця до неї.

Моральну чутливість в Руденкові було закладено самою природою. Він змалечку не терпів брехні. У чомусь значному, суспільному був не здатний збрехати: *«Брехня на високому громадському рівні була мене ненависна, як людині релігійній ненависне богохульство»*. *«Будь-яка несправедливість доводила мене, – писав Микола Данилович, – до психічного струсу, до вибуху; я не здатний був контролювати себе, готовий кричати на весь світ, не турбуючись про наслідки»*. Краплини Духу Всесвіту в його серці, прагнення правди розкривалися назовні гідними людини вчинками. Він сімнадцятилітнім публічно повстав проти негідних дій директора школи і вчителів, які стелилися перед синками районного начальства. Вони порушували, – наголосив на зібранні колективу школи Микола, – *«пролетарські принципи справедливості»*, заявивши при тому, що *«ми не схилимо наші пролетарські голови перед новітніми вельможами»*. Він отримав моральну перемогу над директором, а потім і секретарем райкому комсомолу. Розплата – виключення з комсомолу і переслідування НКВС за доносом. Внутрішня чесність Миколи і в цьому протистоянні врятувала його друга, звільнила його самого з пазурів чекістів, відновила в комсомолі. В тому був елемент дива. Такого бути не могло, а було. Так що його перемога на політбюро ЦК КПУ мала свою передісторію, свою моральну основу і своє джерело сили.

Шокуюча правда про «прогресивний соціалістичний лад» була від нього до часу схована провидінням. Коли б Миколі було дано раніше знати, що в небувалий голодомор, який організували не куркулі, і в сталінських катівнях загинули мільйони й мільйони людей то, як пише Руденко, – *«я не дожив би навіть до війни»*. Він щиро вірив у те, що говорив і що робив. Він вірив партії і в комуністичну ідею, які зрослися в його свідомості з його людською, громадянською сутністю, вони стали частиною його самого, його ідентичності і то головною частиною. Совість Руденка-комуніста була чиста і то була його совість.

Прозрівання

Ще й після конфлікту з бюрократією СПУ та після втрати роботи Микола Руденко залишався вірним солдатом Сталіна. Він пише поему про Вождя, яка була перекладена на російську мову і надрукована в журналі «Октябрь». А в душі назрівало відчуття творчої кризи. Спроби знайти якусь посаду натрапляли на глуху стіну. На ньому лежала печать неблагонадійності. Взвся за прозу. Написані в 1950-і роки романи «Вітер в обличчя», «Остання шабля» стали популярними не лише в Україні і забезпечили його сім'ї високий матеріальний добробут. В цей період він нетрадиційним методом позбувся невиліковного, хронічного остеомієліту, який виник після поранення на війні розривною кулею кісток тазу, крижів, нижньої частини спинного хребта. Біль допікав йому всі 15 років після поранення. Так соціальне середовище і біологічна природа Миколи Руденка, образно кажучи, створили сприятливі умови його підготовки до граничного життєвого випробування.

Від 1949 до 1956 року йшло накопичення ним як людиною творчою знань про тінюві реалії «*комуністичного будівництва*»: персональні справи космополітів; вбогість народу і животіння людей в селах під тиском податків; доля безногих інвалідів війни; факти придушення комсомольцями селянських повстань під час колективізації; знищення членів Спілки письменників СРСР, вибори без вибору правління Спілки письменників, затвердженого на Політбюро; долі людей, що пройшли через ГУЛАГи; недоторканність партійного бомонду... Серце і розум теж готували його до духовного перетворення, про яке він згодом напише:

**І повірте мені: найдорожча – вона,
Перемога, яку я дістав над собою.
Хто це звідав хоч раз, той навіки пізнав:
Не існує у Всесвіті важчого бою.**

Муки народження «нової людини»

Фізична смерть Сталіна розширила простір для чесного думання. «*Всі ми відчували: вмерла одна епоха, має народитися друга. Та нам іще важко було розібратися і в тому, що вмерло, що мало народитися*», – згадував той час Микола Руденко. Охоплені щупальцями спрута, на ім'я «КДБ», люди, як і раніше, боялися підняти голову, а письменники – голос. Життя в СРСР завмерло в постійному очікуванні наказу ЦК. Країна зробилася якоюсь несправжньою.

Наближався ХХ з'їзд КПРС, який круто змінить життя Миколи Даниловича. Для 36-літнього комуніста смерть комуністичного бога, розвінчаного в закритій доповіді *Микити Хрущова*, стала духовно-інтелектуальним шоком. Совість комуніста Руденка бунтувала – «*я не хотів вірити тому, що мені читали з трибуни зборів*». «*1956–1961 роки були для мене, – напише Микола Данилович, – роками повної внутрішньої переплавки,» які «виливалися в безсонні ночі, ходіння по лезу бритви, пекельні терзання, відчайдушний крик до небес: «Боже! Є ти там чи тебе немає? Навіщо ти зробив людське життя таким нестерпним!*» Відкриті після ХХ з'їзду факти чорної, пекельної сторони життя в СРСР, невідомі для рядової радянської людини,

що звикла вставати вранці під бравурну музику та пісеньки на зразок «*Утро красит нежным цветом стены древнего Кремля*», поставали в його уяві вакханалією червоного терору.

Ці нові знання потрясли його свідомість, серцевиною якої була совість комуніста: «*Я відчував себе похованим під горами трунів, які, виявляється, були щоденною реальністю не тільки на фронті, а й десь у сибірському тилу*». Ні, вірність собі і в цей критичний момент для нього не була проблемою, він до цього був готовим. Як і раніше, ця готовність йшла від серця – центра його духовної вдачі. Відомо, що в подібні моменти життя він чинив гідно, по совісті. Але цього разу свідомість Миколи Руденко була приголомшена. Совість комуніста не бажала приймати як реальність злочини більшовиків – вони руйнували самооцінку особи. Але, з іншого боку, в його свідомості проростав зачаток, який приймав цю правду, не міг не прийняти. «*Я вже не міг бути тим, ким був раніше. В мені народжувалося і визрівало зовсім інше людське «я», – говорив про це Микола Данилович. У його свідомості болюче відроджувалося, воскресало осердя інакшої людини, творіння Божого, а не витвору комуністичної проповіді. Пропагандистська ж машина партії продукувала «совєтського человека», робила з юного Миколи і мільйонів його ровесників послідовників Павліка Морозова, віруючих у Сталіна і комунізм. Їхня совість, як осердя свідомості людини, формувалася вістю, відомостями творців і виконавців комуністичної ідеї. «Інишого бога я не бачив – тільки партія була моїм богом», – ці слова «правовірного» партійця є щирою констатацією його потрапляння в полон ідейної омани. Цей духовний в'язень партпропаганди мусив померти, а Микола Руденко, як людина Божа, мав народитися, звільнившись від ілюзії. Слова «померти» і «народитися» тут мають відношення до свідомості людини, конкретніше до кардинальних змін її осердя – сумління. Творець мав зайняти центральне місце в свідомості.*

Цей процес другого народження людини є дивом. Процес перетворення людської сутності можливий лише за умови внутрішньої її готовності до повного, безоглядного, безумовного розриву зі старим, наявності моральної сили на це і бачення нового. Крім того, це нове «я», яке народжувалося, потребувало відповіді на запитання: «*Чому ж це сталося, чому злочини стали можливими?*». Микола Данилович зрозумів, що той комуністичний божок, який формував його свідомість, заклав у теорію комунізму жахливу помилку. Пошук істини потребував колосальних зусиль, психічної енергії і енергії мислі. Світло отриманого знання мало стати благом, внутрішнім скарбом, адже подвиг і самовідданість стають можливими тоді, коли істина лягає нам на серце, стає нашою. Микола Руденко безстрашно поринув у її пошук, шукав помилку в *Марксовій* теорії даної вартості. Він проривався через павутину марксизму до істини, закладеної в християнській символіці про «*п'ять хлібин*». Це проблема планетарного масштабу, яку світ не бачив. Вона постала, волею Неба, перед українцем Руденком: «*У шістдесят третьому році станеться такий злам у моєму житті, що в моїй подобі з'явиться на землі людина, котра тільки зовні нагадуватиме мене попереднього*».

Що ж тоді відбулося? – «*12 серпня 1963 року, зі мною сталося те, чого я, переконаний атеїст, не здатний був навіть уявити*», – пише Руденко. – *Я весь ніби опинився*

у вогненному вирі – моє «я» жило в центрі цього вогню. Ні з чим не можна порівняти блаженства, яке наповнювало мою душу. Ні любов до жінки, ні споглядання рукотворної і нерукотворної краси земної – ніщо й ніколи не дає людині такої повноти щастя... То постала цілісна людина, яка ладно поєднувала в собі земне і небесне навколо сердечної вертикалі правдолюбства».

І то було другим народженням Миколи Даниловича Руденка. Після того він мав йти і робити те, про що йому було даровано попри всі перепони і загрози. І він пішов. Цей шлях позбавив його місця в соціальній ієрархії і отримання матеріальних благ, привів до статусу «особливо небезпечного державного злочинця» засудженого на сім років концтаборів і п'ять років заслання.

... Так народивсь поет, який не став поетом,
Бо істину вбачав на тлі газетних смуг.
З'явилося черевце укупи з кабінетом,
Ще й дача над Дніпром – як визнання заслуг.

Та ви б поглянули, коли те все летіло
(І дача, й кабінет, і навіть давній шлюб):
Поза програмою через недуже тіло
Із мене видерся упертий правдолюб.

І то було моє народження останнє:
Розкована душа із Всесвітом злилась.
Де правда, де райком – вже не було питання:
Круг мене дротяна колючка заплелась.

**Повірите чи ні: я тільки нині знаю
Життя щасливу мить, душі високий злет.
В мені горять слова святим кущем Сінаю
І кличуть і болять, бо нині – я поет.**

М. Руденко. 17.IV 1981,
четвертий рік ув'язнення

На цьому шляху Миколу Руденка чекали ще майже півстоліття плідної, доленосної праці для людей і України:

**Я почував себе, немов
Шматок заліза в горні.
Куріла й запікалась кров,
Слова кипіли в горлі.**

**Був холод, голод і війна.
Тюрма, дроті, параша.
І як я вижив – таїна.
А що зробив – те ваше.**

М. Руденко 18.VII 2002,
менше двох років до відходу туди,
«де світиться Боже обличчя здаля»

Наше, українці. Тільки, на жаль, таке ж наше, як і «наша українська» земля. А без Руденкової життєво-творчої спадщини – ми не ми. Тому й пробуємо запускати окремі її материки в суспільний дискурс. ■

ВІЛЬНІ ДУМКИ З ПРИВОДУ ПОШУКУ ІСТИНИ

Мирослав Гринишин
театральний продюсер
та режисер,
м. Київ

Чи може людина бути вільною в істині? Чи може людина бути щасливою в істині? Готуючи себе до смерті, людина стає щасливішою. Вона триває шлях пізнання великого у собі. В споживацькій моделі людського щастя залишається надто мало місця на простір бути самими собою, де ми є в істині. Каркаси споживацьких моделей значно привабливіші і чарівніші – це як спів сирен під час подорожі Одиссея, який під їх спів забував про все на світі і був не в стані вже керувати. Ми повністю і постійно поглинуті цим зовнішнім співом, що змінює свою тональність щомиті, не даючи нам отямитися та прислухатися до себе. І коли раптом у сні або у стані якогось прозріння чи просвітлення нам все-таки вдається вистрибнути кудись або опинитися десь, то ми позбавляємось вад «ахілєсової п'яти». Ми стаємо на мить щасливіші в істині. Ми бачимо, відчуваємо і констатуємо невидиме та непізнане усіма довкола нас. Але хто у даному випадку є щасливіший: ти чи ті «ми» котрі довкола?

Феномен пережитого просвітлення Миколою Руденком трьох днів стану «ніби у вогненному вирі» – виключно рідкісний для залізобетонної радянської споживацької ідеальної моделі. Тому й виглядав утопією задум відзначити 100-річчя просвітленого Микола Руденка зібранням таких же просвітлених персон у той чи інший спосіб. Причина є у виробленій вже у ХХІ ст. моделі фейкового просвітлення. Коли у повному глузді ти переживаєш якийсь ніби-то стан просвітлення, але він продиктований не внутрішнім твоїм станом (неминучість), а зовнішніми потребами суспільства (мода на духовних вчителів). Це – дія переформатованих співів сирен. І це є знак.